

ORDU ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

ULUSLARARASI KİŞİLİK VE
KARAKTER İNŞÂSINDA DİNİN YERİ
SEMPOZYUMU

10-12 HAZİRAN 2016, ORDU

-I-

EDİTÖRLER

Yavuz Ünal
Şevket Pekdemir
Yusuf Bahri Gündoğdu
Orhan İyibilgin
Sait Kar

İNSANIN SEKİZ ÇAĞI YA DA YAŞAM BOYU DİNÎ VE AHLAKÎ GELİŞİM

Yusuf Bahri GÜNDOĞDU(*)

Özet

Bu çalışmanın amacı, genel olarak Psikanalitik yaklaşım, özelde de Erikson'un yaşam boyu gelişim anlayışını kişilik gelişimi ve değişimi açısından incelemektir. Kabul edilen bir gerçektir ki din eğitimi çalışmalarının başarıya ulaşması, psikolojinin sağladığı verilerle insanı tanıtmaktan geçmektedir. Zira insanı tanımaksızın onun arzu edilen istikamette geliştirilmesi ve/veya değiştirilmesi mümkün olmamakta ya da eksik olmaktadır. Yapılan çalışma sonucunda görülmüştür ki, hayatın özellikle ilk beş-altı yılı, kişilik gelişimi açısından oldukça önemlidir. Öyle ki Freud ve Adler, sonraki dönemlerde değişimin mümkün olmadığını iddia etmektedirler. Bununla beraber yeni Freudcu bazı psikologlar kişilik gelişiminde sonraki dönemlerin de etkili olabildiğini dile getirmektedirler. Özellikle kişilik gelişiminin yaşam boyu sürdüğü teziyle Erikson, Psikanalitik anlayışa sahip psikologlar arasında en iyimser ve kapsamlı yaklaşımı ortaya koymuştur. Daha da önemlisi Erikson'un sekiz evrede incelediği hayat, önceki hataların tamir ve tadil edilebildiği bir süreç olarak ele alınmaktadır.

57

Giriş

İnsan hakkındaki sorular, bitmez tükenmez bir hazine gibidir. Bu da şaşılacak bir şey değildir. Zira İslam inancına göre, kâinatın en şerefli varlığı olan insan,¹ kâinatın en girift ve karmaşık varlığıdır aynı zamanda. Uzun seneler “Arke nedir?” sorusuyla varlığın ilk maddesine yönelen insan, sonra yüzünü doğadan

(*) Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, yusufbahri@hotmail.com.

1 İnsanın varlıklar hiyerarşisindeki üstünlüğü İslam'la ya da diğer ilahi dinlerle sınırlı değildir. Her yaşam felsefesi, insanı evrenin merkezine koyma (antroposentrik) eğilimindedir (Reinhold Niebuhr, “İnsanın Doğası ve Kaderi”, Der. Alev Alatlı, Batı'ya Yön Veren Metinler, İstanbul: Melisa Matbaacılık, 1. Baskı, 2010, C.1, s.xxxvii). Zira “akıl medeniyeti”nin ortaya koyduğu gelişim ve ilerleme insanı varlıklar planında gözle görülür bir şekilde öne çıkarmaktadır. Montaigne insanın üstünlüğünü “Kendini öteki yaratıklar sürüsünden ayırıp kenara çeker.” şeklinde ifade etmektedir (Denemeler, Ankara: MEB Yayınları, 1995, s.22). Kant da aynı fikirdedir: İnsan “öteki yaratılmışların hepsinin üstündedir.” Charles Taylor da bu anlayışa katılarak “insanın öteki varlıkları aşan bir saygınlığa sahip” olduğunu zikreder. (Benliğin Kaynakları, İstanbul: Küre Yayınları, 1. Baskı, 2012, s.22; 49; 139.)

kendisine çevirmiş ve asırlar boyunca “İnsan nedir?” sorusuyla kendini anlama gayretine girişmiştir.

Belki de insanlık tarihinin en önemli sorusu olan “İnsan nedir?”, tarih boyunca farklı şekillerde ele alınıp incelenmiştir. Mitoloji, din, felsefe ve bilim kendi bakış açılarıyla insanı anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmıştır. Bütün bunlardan sonra bile “insan” hakkındaki bilgilerimizin tatmin edici bir ilerleme sağladığını söylemek mümkün değildir. Alexis Carrel tarafından 20. asır eseri olarak kaleme alınan *İnsan Denen Meçhul*, insanı anlama yolunda ne kadar sığ bir noktada olduğumuzu gösteriyor olmalı.

İnsanı meçhul yapan, ele aldığı mevzusudur. İnsanın incelediği en zor konu, kendisidir. Maddenin basitliğine inat, madde ve manadan mürekkep insan katman katmandır, karmaşıktır. Bu açıdan “*Kendimize dair bilgimiz, hiçbir zaman fiziğin zarif sadeliğine ve güzelliğine erişemeyecektir.*” Bununla beraber insanın mütecessis tabiatı, kendi hakkındaki sorularını mütemediyen sormaya devam edecektir.² Zira insan faktörü sorular alanında yaşar.³

58

“Kişilik nedir?” sorusu insanın kendine sorduğu ve sormaya devam edeceği sorulardan yalnızca biri. Allport’un tespit ettiği yaklaşık 50 farklı kişilik tanımı, psikologların tanım üzerinde ittifak edemediğinin açık bir delili. Belli bir tanım üzerinde uzlaşılmasa bile, tanımların vurguladığı ortak noktaların olduğunu da söylemek gerekir. Tanımların sıkça vurguladığı iki özellik, kişiliğin ayırt ediciliği ve tutarlılığıdır.⁴

Parmak uçlarına kadar farklı yaratılan insan, duygu, düşünce ve davranışlarıyla da farklılık göstermektedir. Psikoloji tarihinin önemli isimlerinden Allport bu durumu şöyle ifade etmektedir: “*İnsanın en ayırt edici özelliği onun bireyselliğidir. Onun gibi bir kişi dünyaya asla gelmemiştir ve bir daha da gelmeyecektir.*” Yani insan tektir ve biriciktir. Kişilik tanımlarının ittifak ettiği ikinci nokta ise davranışların “*tutarlılığı ve sürekliliği*”dir. Yani belli bir kişilikten bahsedeceksek, tutum ve davranışların devamlılık gösteriyor olması gerekir. Aksi takdirde bir kişilik yapısından söz etmemiz mümkün olamayacaktır.

Kişiliğin tanımlanmasında ortak ve önemli bir kavram olan **tutarlılık**, kişilik değişimi söz konusu olduğunda bir soruya/soruna dönüşmektedir: “*Eğer kişilik devamlılık arz eden bir yapı ise, menfi kişilik yapılarının müspete tahvili nasıl mümkün olacaktır?*” Başka bir ifadeyle “*Kişilik değişir mi?*”

2 Ernst Cassier, *İnsan Üzerine Bir Deneme*, Çev. Necla Arat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009, s.17.

3 Charles Taylor, *Benliğin Kaynakları*, İstanbul: Küre Yayınları, 1. Baskı, 2012, s.55.

4 Hasan Mahmud Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazâli*, İstanbul: Han Yayınları, 1983, s.27.

Psikanalitik Yaklaşım Göre Kişilik ve Değişim

Psikoloji tarihi boyunca “*Kişilik değişir mi?*” sorusuna farklı farklı cevapların verildiğini görüyoruz. Ancak bu sınırlı sunumda ilk kişilik kuramcısı Sigmund Freud tarafından geliştirilen Psikanalitik kuram ve sonrasında yeni-Freudcular olarak nitelendirilen psikologların ortaya koydukları yaklaşımlar ele alınacaktır. Bununla birlikte, çalışmanın merkezinde Erikson’un yaşam boyu gelişim anlayışı yer almaktadır.

Kuşkusuz **Sigmund Freud**, psikoloji tarihinin en tartışmalı isimlerinden birisidir. İlk kişilik kuramcısı Freud, hem kendi izinden gidenler için hem de kuramını reddedip kendi kuramlarını geliştirenler için izler taşır.⁵ Geliştirdiği kuramla Freud, felsefeden sanata, siyasetten günlük yaşama kadar pek çok alanda etkilerini hala hissettirmektedir.

Biz bu sunumda, Freudyen yaklaşımı tümüyle anlamaya çalışmayacağız. Bizim yapmak istediğimiz, Freud ve sonrasında gelişen Psikanalitik yaklaşımın gelişim ve değişim hakkında neler söylediğidir. Bu çerçevede öncelikle, Freud’un gelişim basamakları ve yapısal modeli ele alınacaktır. Freud tarafından geliştirilen gelişim basamakları incelendiğinde onun 5-6 yaşından sonraki bir gelişimi kabul etmediği görülmektedir.⁶ O’na göre kişiliğimizin şekillendiği pregenital dönem (anal, oral ve fallik) gelişim açısından en kritik dönemdir.⁷

Freud’un geliştirdiği yapısal modele gelince, burada id (alt-benlik), ego (benlik) ve süperegoda (üst-benlik) oluşan üçlü bir yapıyla karşılaşırız. Bu modele göre, zaman ve mekân ayrımı yapmaksızın tamamen **haz ilkesine** göre hareket eden alt-benliği, **ahlak ilkesine** göre hareket eden üst-benlik kontrol altına alabilmektedir. Başka bir ifadeyle, alt-benliğin dâhili dürtülerine karşı üst-benliğin hârici kuvvetlerinin “dur” diyebilme imkânı vardır. Bunu sağlamanın yolu da, ailenin ve çocuğun yakın çevresinin, toplumca kabul edilen norm ve değerlerin çocuk tarafından benimsenmesini ve içselleştirilmesini temin etmektir. Bu iki veriyi bir arada değerlendirdiğimizde, kişilik gelişiminde ilk 5-6 yaşın çok büyük bir önem taşıdığını ve hatta Freud’a göre bu yaşlardan itibaren değişimin mümkün olmadığını anlıyoruz. İkinci olarak, kişinin süfli yanlarını (id) kontrol altına alabilen, toplumun ahlak ve kültür anlayışı doğrultusunda gelişen

5 Jerry M. Burger, *Kişilik*, Çev. İ. Deniz Erguvan Sarioğlu, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1. Baskı, 2006, s.71-72.

6 Sigmund Freud, *Dinin Kökenleri*, Çev. Ayşen Tekşen, İstanbul: Payel Yayınları, 2. Baskı, 2012, s.352.

7 Helen Bee & Denise Boyd, *Çocuk Gelişim Psikolojisi*, Çev. Okhan Gündüz, İstanbul Kaknüs Yayınları, 2009, s.521.

ve şekillenen bir süperegonun var olduğunu öğreniyoruz. Buna göre çocuğun ilk 5-6 yılı ebeveynler tarafından ciddiye alınmalı, çocukta ahlak ve vicdan duygusu oluşturarak süperego geliştirilmelidir.

Alfred Adler, Freud'un kişilik gelişiminin 5-6 yaşlarında tamamlandığı görüşünü onaylar. Bununla birlikte Adler, kişilik gelişiminde Freud'un yeterince üzerinde durmadığı anne-baba etkisine vurgu yapar. O'na göre çocuğun ileriki yaşlarda kişilik sorunu yaşamasında ebeveynlerin tutumu oldukça etkilidir. Adler yine Freud'dan farklı olarak kişilik gelişimini belli dönemler halinde ele almaz.

Freud kadar detaylı olmasa da **Carl Gustav Jung'un** da gelişim evreleri ortaya koyduğu görülmektedir. O'nun yaptığı tasnife göre, kişilik çocukluk, gençlik, orta yaş ve yaşlılık dönemlerinden oluşmaktadır. Freud'un pregenital dönem vurgusuna karşın Jung, orta yaş dönemini öne çıkarmıştır. Jung'a göre kişinin 35-40 yaşlarındaki kritik eşiği, bütün bir kişilik oluşturabilmektir.

Caren Horney de Adler gibi gelişim evreleri oluşturmayan psikologlar arasında yer alır. Horney'in temel vurgusu Freud'un ihmal ettiği kültürel ve toplumsal etkilerdir. Meslek yaşamı boyunca kişilik gelişimi üzerindeki toplumsal ve kültürel etkileri inceleyen Horney, bu alanda psikolojiye önemli katkılar sağlamıştır. Horney'a göre, kültürel etkiler yanında, çocuklukta yaşananların kişilik gelişimindeki önemi büyüktür.

Harry Stack Sullivan, Freud'un davranışlarımızın içgüdüler tarafından belirlendiği varsayımını reddederek, kişiliğin sosyal güçler tarafından şekillendiğini belirtmektedir. Sullivan, geçirdiği uzun bağımlılık süreci nedeniyle, çocuğun başkaları tarafından etkilenmeye müsait bir yapısının olduğunu söylemektedir. Diğer psikologlar gibi o da, çocukluk deneyimlerinin kişilik gelişimindeki önemine işaret etmektedir.

Sullivan, kişilik gelişimini yedi dönemde incelemiştir. Ancak bu gelişim dönemleri içerisinde en önemli vurgusu ergenlik dönemine olmuştur. Zira yedi gelişim döneminin üçü ergenlik dönemini kapsamaktadır. Sullivan'ın gelişim dönemleri şunlardır: Bebeklik, çocukluk, ilk gençlik, ön ergenlik, erken ergenlik, geç ergenlik ve yetişkinlik.

Sullivan'a göre, ön ergenlik dönemindeki yaşantılar kişiliğin gelişimi için oldukça önemlidir. Gelişimin ilk aşamalarında yapılan hatalar, ön ergenlikte düzeltilir. Fakat ön ergenlikte yapılan hataların sonraki evrelerde düzeltilmesi güçtür.

Buraya kadar ortaya konulan görüşler değerlendirilecek olursa, Freud ve Adler'in kişilik gelişiminin beş yaşında tamamlandığı görüşü hatırlanacaktır. Bu

iki psikoloğa göre, beş yaşından sonra kişilikte belirgin bir değişim yaşanmaz. Jung, gelişim dönemlerini dörde ayırmış ve bu dönemler içerisinde “orta yaş”a büyük önem atfetmiştir. Sullivan ortaya koyduğu gelişim dönemleri içerisinde ergenlik dönemini diğerlerinden ayrı tutmuştur. O’na göre ön ergenlik kritik bir öneme sahiptir. Zira bu dönem önceki dönemlerin telafi aşamasıdır. Ancak bundan sonra oluşabilecek hatalar, daha sonraki dönemlerde telafi edilemezler.

Kişilik gelişimine dair yukarıda ortaya konulan görüşlerin **Erik Erikson** tarafından bir ileri aşamaya taşındığı görülmektedir. Kendinden önce en fazla yedi dönemde ele alınan gelişim dönemleri, Erikson tarafından sekiz farklı dönem halinde incelenmiştir. Kuşkusuz bu, gelişim dönemlerinin daha detaylı ele alınmasına imkân sağlamaktadır. Ancak konumuz bağlamında Erikson’un getirdiği en önemli yenilik, insanın her dönemde değişebileceği ve gelişebileceği bilgisidir. Hatırlanacağı üzere Sullivan geçmiş hatalara karşı son düzeltme şansının ilkokulun ilk yılları (ön ergenlik) olduğunu söylemişti. Erikson ise kişilik gelişiminin ergenlikte bitmediğini; aksine hayat boyu devam ettiğini dile getirmektedir. Üstelik Erikson’a göre, bir önceki dönemin hataları, bir sonraki dönemde düzeltilebilme imkânına sahiptir.⁸

Erik Erikson: Yaşam Boyu Gelişim

Erikson insanın yaşam döngüsünde sekiz evre belirlemiştir. Şimdi sırasıyla bu evreler incelenecektir.

Bebeklik (Temel Güvene Karşı Güvensizlik): Yaşamlarının ilk bir ya da iki yılında bebekler, tamamen çevresindeki insanlara bağımlıdır. Bu iki yıl çocuğun kişiliğinin şekillenmesinde önemli rol oynar ve bunda da en önemli faktör annedir. Yeteri kadar sevgi ve ilgi gösterilmesi, gereksinimlerinin karşılanması ya da ağıladıkları zaman bunu kimsenin önemsememesi, kişilik gelişimlerinin ilk dönüm noktasını oluşturur. Temel gereksinimleri karşılanan bebekler, temelde güven duygusunu oluştururlar. Tersine bir durumda ise çevresindeki insanlara güvenmemeyi öğrenecektir. İhtiyaçlarının ne kadar karşılandığı ise güvensizlik oranını belirler. Bu iki tür deneyim; güven ve güvensizlik arasındaki kaçınılmaz çatışma, insanların ilk psiko-sosyal çatışmasını oluşturur. Kişi bu karmaşayı başarıyla çözümlerse ilk temel gücü olan umudu kazanacaktır.

8 David Elkind, Erik Erikson: İnsanda Gelişimin Sekiz Evresi, Çev: Ali Dönmez, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 1, 1979, ss. 27-38; Engin Geçtan, Psikanaliz ve Sonrası, İstanbul: Remzi Yayınları, 6. Basım, 1995, s.107; Banu Yazgan İnanç, Eşef Ercüment Yerlikaya, Kişilik Kuramları, Ankara: Pegem Yayınları, 9. Baskı, s.165; Hasan Atak, Kimlik Gelişimi ve Kimlik Biçimlenmesi: Kuramsal Bir Değerlendirme, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi, 2011; 3(1):163-213.

İlk Çocukluk (Özerkliğe Karşı Utanç ve Şüphencilik): İkinci yılın sonunda çocuklar, dünyadaki diğer varlıklara kıyasla kim olduklarını bilmek isterler. Dünya onların kontrol edebileceği mi yoksa onları kontrol eden bir şey midir? Çocukların çoğu bu aşamayı bir *özerklik* duygusuyla tamamlar. Özerk insanlar, engellerle ve zorluklarla dolu bir dünyada kendi yollarını bulabileceklerine emindirler.

Adler'in aşırı şımartmaya yönelik uyarının bir benzerini, Erikson da aşırı korumacı ebeveynlere yapmıştır. Eğer ebeveynler çocuklarını aşırı bir şekilde korursa, gelişimlerini engelleyebilirler. Çevrelerindeki nesnelere ve olayları keşfetme ve etkileme izni verilmeyen çocuklar, utanç ve şüphe duygusu geliştirirler. Kendilerinden asla emin olamazlar ve başka insanlara bağımlı olarak yaşarlar.

Özerkliğe karşı kuşku ve utanç karmaşasının başarıyla aşılması, ikinci temel güç olan *iradenin kazanılmasını* sağlar.

Erken Çocukluk (Girişkenliğe Karşı Suçluluk Duygusu): Erikson'un üçüncü psikososyal gelişim evresi, Freud'un fallik dönem olarak adlandırdığı ve 3-5 yaşlar arasındaki yılları kapsayan oyun çağıdır.

Çocuklar, diğer çocuklarla etkileşime girdikçe, sosyal bir dünyada yaşamının zorluklarıyla karşılaşır. Çocuklara diğer çocuklarla nasıl oynayacakları, çıkabilecek çatışmaları nasıl çözebilecekleri öğretilmelidir. Kendine oyun arkadaşı arayan, oyunlar ve benzer sosyal etkinlikler düzenlemeyi öğrenen çocuklarda *girişkenlik* duygusu gelişir. Girişkenlik duygusu geliştiremeyen çocuklar ise bu aşamanın sonunda *suçluluk ve geri çekilme* duygularıyla boğuşur. Amaçları yoktur ve sosyal ortamlarda pek girişkenlik göstermezler. Bu dönemde çocuk, kendi yapmak istedikleriyle anne-babasının yapmasını istedikleri arasındaki farklılığı görmeye başlar ve giderek onların isteklerini kendine mal etmeye başlar.

İlkokul Çağı (Başarıya Karşı Aşağılık Duygusu): Okul çağı dönemi Freud'un gizil dönem olarak isimlendirdiği 6-12 yaş aralığını kapsar.

Çocukların çoğu ilkokula başladıklarında başaramayacakları çok az şey olduğunu düşünür. Ancak kısa süre sonra kendilerini diğer çocuklarla rekabet içinde bulurlar: Notlar, arkadaşları ve öğretmeni tarafından sevilip sevilmemeye, yarışmalardaki rekabet vb. Çocuk kaçınılmaz olarak becerilerini ve başarılarını diğer çocuklarla karşılaştırır. Bu noktada iki durum oluşur: Ya kendi gücümüze ve yeteneğimize dönük bir inanç geliştirerek *başarma* duygusu kazanırız ya da *aşağılık* duygusuyla kendi yetenek ve becerilerimizi takdir edemez hale geliriz.

Ergenlik (Kimliğe Karşı Rol/Kimlik Karmaşası):İçinde yaşanılan toplumun gerektirdiği beceriler dünyası ile iyi bir başlangıç ilişkisi kurulması ve

ergenliğin boy göstermesiyle birlikte çocukluk sona erer, gençlik çağı başlar. Ergenlik dönemi, belki de hayatın en zor kısmıdır. Çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemi olan ergenlik döneminde kişi bir kimlik duygusu geliştirdiği için bu dönem oldukça önemlidir.

Genç erkekler ve genç kızlar kendilerine tüm zamanların en önemli sorusunu sormaya başlar: Ben kimim? Eğer bu soruya başarılı bir cevap verebilirse bir kimlik duygusu geliştirir, kişisel değerleri, dinsel inançları konusunda sağlam kararlar verir. Kim olduklarını anlar, kabul ve takdir ederler. Ne yazık ki pek çok genç, güçlü bir kimlik duygusu geliştiremez ve rol karmaşasına düşer. Bu noktada aşırı dindarlıktan dinsizliğe; alkol karşıtlığından alkol ve uyuşturucu düşkünlüğüne kadar pek çok kimlik karmaşası yansıtan durumla karşılaşılabilir.

Genç Yetişkinlik (Yakınlık Kurmaya Karşı Soyutlanma): Yakınlık kurmak için kişinin kimlik arayışını başarılı bir biçimde tamamlamış olması, kim ve ne olduğu konusunda sağlıklı bir bilgiye sahip olması gerekmektedir. Kimlik arayışı çabalarından başarıyla çıkan genç, artık kendi kimliğini başkalarınınkini ile kaynaştırmaya hazırdır denilebilir. Genç yetişkinlik yılları yaklaşık 20 ila 25 yaş arasını kapsasa da bu dönemin sınırları yaşlarla belirlenmekten ziyade dönemin başında yakınlığın gelişmesi, sonunda da üretkenliğin oluşmasına bağlıdır.

Yakınlık kurmanın karşıtı yalıtılmışlıktır. Kişi kimliğini kaybedeceği korkusuyla yakın ilişkilere girmekten kaçınabilir ya da kimliğini kazanamadığı için bunu başaramayabilir. Yakınlık kurmayı başaramayan bu insanlar *duygusal soyutlanmayla* karşı karşıya gelirler. Bu dönemdeki karmaşanın başarılı bir şekilde çözülmesi bu dönemin temel gücü olan *sevginin* oluşmasını sağlayacaktır. Aksi bir durum ise dönemin patolojisi olan *dışlama* duygusunu getirecektir.

Yetişkinlik (Üretkenliğe Karşı Durgunluk): Genç yetişkinliğin sona ermesinden sonra altmışlı yaşlara kadar süren yetişkinlik döneminin kişi toplumdaki yerini ve sorumluluklarını almaktadır. Bu dönemdeki kadın ve erkekler bir sonraki nesli yönlendirmekle ilgilenmeye başlarlar. Ebeveynlerin hayatı çocukların hayatını biçimlendirerek zenginleşir.

Bu dönemin adaptasyon modu *üreme*, karmaşası ise *durgunluktur*. Burada kastedilen üreme salt çocuk yapma ve büyütme değil, bireyin kendi ailesi dışında topluma yararlı işler gerçekleştirebilmesini ve kendinden sonra gelen kuşaklara rehberlik yapabilmesini ifade eder. Bu anlamda çocuksuz pek çok insan üretken olabileceği gibi çok çocuklu bazı insanlar da üretkenlik noktasında kısır olabilirler.

Çocuk yetiştirmenin insanın kişisel gelişimi için ne kadar değerli olduğunu fark edememek hem anne baba hem de çocuklar için acı verici olabilir. Ayrıca kendini diğer kişi ve gruplardan üstün görerek toplumsal sorumluluk üstlenmeyenler Erikson'a göre toplumdaki düşmanlıkların, yıkıcılığın ve afetlerin nedeni olabilmektedir.⁹

Yaşlılık (Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk): Yaşlılık, Erikson'un gelişim kuramında sonuncu dönemi ifade etmektedir ve altmışlı yaşlardan hayatın sonuna kadar geçen süreyi kapsamaktadır. İnsan tabiatı gereği kaçınılmaz olarak yaşlanır. Ancak bu dönemin atlatılması gereken bir kriz noktası vardır. Hayatın bir gün sona ereceği kişide iki duygu oluşturabilir: *bütünlük ya da umutsuzluk*. Geçmiş günlerine bakıp bundan memnuniyet duyanlar, son gelişim aşaması olan yaşlılığa bütünlük duygusuyla bakacaklardır. Aksi bir durum ise kişiyi umutsuzluğa sürükleyecektir. Erikson'a göre bu dönem, insanın yaşaması gereken ve telafisi olmayan biricik yaşama sahip olduğunun kabulüdür.

Sonuç

Bu sunumda genel olarak Psikanalitik kuram, özelde de Erikson'un yaşam boyu gelişim yaklaşımı ele alınmıştır. Sunumdan elde edilen sonuçlara göre şunlar söylenebilir:

1. Yaşamın ilk 5-6 yılı kişilik gelişimi açısından oldukça önemlidir. Hatta öyle ki Freud ve Adler'e göre daha sonraki dönemlerde temel manada gelişim ve değişim söz konusu değildir. Sonraki dönemde değişimi kabul edenler bile kişilik gelişiminde ilk yılların önemini açıkça vurgulamaktadırlar.
2. Alfred Adler, çocuk eğitiminde anne-baba etkisine vurgu yapmaktadır. O'na göre çocuğun kişilik sorunu yaşamasında ebeveynlerin tutumu oldukça etkilidir.
3. Sullivan kişilik gelişiminde ön ergenlik dönemine vurgu yapmaktadır. O'na göre, gelişimin ilk aşamalarında oluşabilecek hatalar ön ergenlikte düzeltilebilir. Ancak ön ergenlikteki hataların sonraki evrelerde düzeltilmesi güçleşecektir.
4. Jung'un kişilik gelişimindeki vurgusu orta yaş dönemindedir. Freud pregenital döneme, Sullivan ön-ergenlik dönemine, Erikson ergenlik dönemine dikkat çekerken Jung, orta yaş dönemine vurgu yapmaktadır. Jung'a göre

⁹ Jerry M. Burger, a.g.e., s. 169; Banu Yazgan İnanç ve Esef Ercüment Yerlikaya, s.173-174.

kişinin 35-40 yaşlarındaki kritik eşiği, bütün bir kişilik oluşturabilmek-
tir.

5. Horney'ın kişilik gelişimindeki temel vurgusu Freud'un ihmal ettiği kül-
türel ve toplumsal etkilerdir. Horney'e göre, kültürel etkiler yanında, ço-
cuklukta yaşantıların da kişilik gelişimindeki önemi büyüktür. Kişilik
gelişimindeki sosyal ve kültürel etki, diğer yeni-Freudcular'da da yoğun
olarak görülmektedir.
6. Kişilik gelişimi ve değişimi konusunda en iyimser ve kapsamlı yaklaşımı
Erikson ortaya koymuştur. Erikson, kişilik gelişimini sekiz bölümde ince-
leyerek detaylı bir şekilde ele alınmasına imkân sağlamıştır. Bununla bir-
likte, yaşam boyu gelişimi savunarak değişim sürekliliğini vurgulamıştır.
Erikson'a göre, önceki dönemlerde oluşan gelişim hataları, doğru yöntem
ve yaklaşımlarla sonraki dönemlerde düzeltilbilir.

Tebliğim burada sona erdi. Ancak Sayın Başkan izin verirse son olarak iki
hususla temas etmek istiyorum. Bu tebliğ vesilesiyle daha yakından inceleme şan-
sı bulduğum Freud ve nazariyesi hakkında bir tespit ve bir de tenkidim var.

Öncelikle tespitimden bahsetmek istiyorum. Freud'un insan yapısını çok
iyi tahlil ederek fitratı çok güzel bir şekilde ortaya koyduğunu düşünüyorum.
Ancak bu başarılı tahlile rağmen Freud'un vardığı nokta hatalıdır. Açmak gere-
kirse, Freud insanın zayıf yapısı sebebiyle güçlü bir varlığı sığınma ihtiyacından
bahsetmektedir. Bunun da pratik alanı olarak çocuğun babasıyla ilişkisini örnek
gösterir. O'na göre, çocuk tehlikelere karşı babasını sığınılacak güvenli bir liman
olarak görür. Bu anlayış büyüyünce de devam eder ve insan sığınılacak baba fik-
rinden sığınılacak Tanrı fikrine ulaşır. Evet, insan zayıf ve muhtaç bir varlıktır
ve zayıf bu yapısı sebebiyle yüce bir varlığa inanma ihtiyacı hisseder. Aksi bir
durum zaten insanı müstağni kılacak ve inanma ihtiyacını ortadan kaldıracaktır.
Freud, insanın zayıf yapısı sebebiyle tanrı fikrine ulaştığını iddia ederken, İslam
inanabilmesini te'min için insanın zayıf bir fitrata sahip olduğuna vurgu yapar.
Aynı vurgu St. Augustinus'da da vardır. O bu durumu "nakıs bir benden mükem-
mel bir Tanrı'ya ilerleme" şeklinde ifade etmektedir. Sonuç olarak diyebiliriz ki,
yaptığı çalışmalarla Freud, hakikate oldukça yaklaşmış ancak vardığı nokta itiba-
riyle hakikatin oldukça uzağında kalmıştır.

Tenkidim de şudur. İnanılmaz bir zihni çaba ve entellektüel gayret ortaya ko-
yarak onlarca kitap, yüzlerce makale yazmış birisi olarak Freud, bu çalışmalarıyla
insanı içgüdüleriyle yaşayan adeta bir hayvan olduğunu anlatmaya çalışmaktadır.
İşte bu büyük bir tenakuz. İnsana has bir özellik olan akılla, sayısız eser ortaya
koyarak insanın aslında bir hayvan olduğunu söylemek büyük bir çelişki.

Kaynakça:

- Atak, Hasan (2011). Kimlik Gelişimi ve Kimlik Biçimlenmesi: Kuramsal Bir Değerlendirme, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi*, 3(1):163-213.
- Bee, Helen & Boyd, Denise (2009). Çocuk Gelişim Psikolojisi, Çev. Okhan Gündüz, İstanbul Kaknüs Yayınları.
- Burger, Jerry M. (2006). Kişilik, Çev. İ. Deniz Erguvan Sarıoğlu, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1. Baskı.
- Cassier, Ernst (2009). İnsan Üzerine Bir Deneme, Çev. Necla Arat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çamdibi, Hasan Mahmud (1983). Şahsiyet Terbiyesi ve Gazâlî, İstanbul: Han Yayınları.
- Elkind, David (1979). Erik Erikson: İnsanda Gelişimin Sekiz Evresi, Çev: Ali Dönmez, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 1, ss. 27-38.
- Erikson, Erik H. (2014). İnsanın 8 Evresi, Çev. Gonca Akkaya, İstanbul: Okyanus Yayınları, 2. Baskı.
- Freud, Sigmund (2012). Dinin Kökenleri, Çev. Ayşen Tekşen, İstanbul: Payel Yayınları, 2. Baskı.
- Geçtan, Engin (1995). Psikanaliz ve Sonrası, İstanbul: Remzi Yayınları, 6. Basım.
- İnanç, Banu Yazgan ve Yerlikaya, Eşef Ercüment (2014). Kişilik Kuramları, Ankara: Pegem Yayınları, 9. Baskı.
- Montaigne, Michel de (1995). Denemeler, Ankara: MEB Yayınları.
- Taylor, Charles (2012). Benliğin Kaynakları, İstanbul: Küre Yayınları, 1. Baskı.